

COLINDUL DE CRĂCIUN ÎN TRANSILVANIA PRINCIARĂ: O MENȚIUNE DIN FĂGĂRAȘUL ANULUI 1654

Victor V. VIZAUER¹

A CHRISTMAS CAROL IN PRINCELY TRANSYLVANIA: A MENTION FROM FĂGĂRAȘ (1654)

ABSTRACT

A document issued on May 16, 1654 in Fogaras (Făgăraș, Brașov county), which recounts a tragic incident from the previous year's Christmas Day, also provides some information on the tradition of Christmas caroling. In this article I have brought the mentioned information to the attention of specialists and general public.

Keywords: Christmas carols, Christmas traditions, winter holidays, Transylvania, 17th Century.

Ideea acestui articol s-a născut din dorința de a aduce la cunoștința publicului larg, istorici, etnologi, etnografi sau numai pasionați de aceste discipline, câteva informații mai vechi cu privire la colindul de Crăciun. Cred că este util să înregistrăm fiecare „știre” cu privire la această tradiție, pentru a cunoaște cât mai multe despre vechimea și aspectele sale, precum și pentru a înțelege mai bine importanța colindului pentru locuitorii acestei părți a Europei.

Un Crăciun nefericit la Făgăraș

Cu siguranță Crăciunul precedent a fost nefericit pentru protagoniștii întâmplării relatate în actul din 16 mai 1654², context în care este menționată tradiția colindului. În cadrul acestui document, Dániel Fülel din Scaunul Odorhei, elev la Școala (*Schola*) din Făgăraș, se leagă în fața martorilor să-i slujească pe vecie lui Ioan Kemény și sunt stabilite condițiile conform cărora să-l slujească pe nobil, deoarece acesta din urmă l-a salvat de la moarte, tânărul fiind condamnat la pierderea capului.

În același document Dániel Fülel relatează fărâdelegea săvârșită și împreriările acesteia: împreună cu alți colegi, Szimeri Pál și Czutak Gergely, tânărul a plecat în prima zi a Crăciunului („Nagy Karacsonnak első napjan”) la colindat („cantalni jártunk volna”), ceea ce a durat de dimineața până seara („nap estig”). De altfel, conform tradiției, în Ardeal și nu numai, se colinda în ziua de Crăciun³. Seara, un al pa-

¹ Cercetător științific III, doctor în istorie, Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române, Cluj-Napoca; e-mail: victor.vizauer@mail.academia-cj.ro.

² Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Cluj din Cluj-Napoca, *Fond familial Kemény*, pachet XVII, nr. act 1430/1654; documentul este original, scris pe hârtie în limba maghiară.

³ Elena Niculiță-Voronca, *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. I. Ediție îngrijită de Victor Durnea. Studiu introductiv de Lucia Berdan, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 66.

trulea coleg, Ambrus Mihály, îi invită la cină la casa mamei sale din Făgăraș. Aici, grupul de tineri se intersectează cu sluga unui anume Király János, care a venit împreună cu încă o persoană. Se iscă un conflict între colindători, amintita slugă fiind ucisă, act la care asistă și Dániel Füleii. Tinerii sunt arestați și condamnați la moarte. Chiar dacă personajul principal al documentului nu a luat direct parte la crimă, el a fost condamnat deoarece s-a aflat în legătură cu făptașul/făptașii.

Mediul cultural-religios

Contextul cultural-religios în care s-au întâmplat cele relatate în document este unul interesant și complex. Dániel Füleii, fiul lui Maczkos János, era originar din Scaunul Odorhei („En, Udvarhelyi szeki Füleii Daniel”), deci vorbim despre un secuie de confesiune probabil calvină⁴, dacă ținem seama de școala la care învăța, deși instituția accepta elevi și de alte confesiuni. Sursele vremii arată că numeroși tineri din secuime și-au făcut studiile la Făgăraș⁵. Școala românească („az olá schola”) de aici a fost înființată abia în anul 1657, lângă cea maghiară, de către principesa Susanna Lorántffy, văduva lui Gheorghe Rákóczi I, printre altele și cu scop de calvinizare⁶, fapt ce reiese din Statutul acesteia – datat 3 aprilie 1657 –, publicat de către David Prodan⁷. Făgărașul, chiar dacă regiunea era locuită în majoritate de români, avea o populație diversă, formată din români, maghiari, greci, iar în Beclean și Șercaia trăiau sași⁸.

Ținând seama de acest context diversificat confesional și cultural, atât al regiunii, cât și al celor implicați în „poveste”, este dificil de stabilit la care comunitate etnică sau în cadrul cărui cult religios era mai răspândită tradiția colindului de Crăciun. Probabil că în acea perioadă era întâlnită la majoritatea locuitorilor Țării Făgărașului, indiferent de religie ori etnie, deoarece o manifestare de tipul colindatului cu siguranță s-a transmis ușor de la o comunitate la alta, în anul 1654 fiind considerată deja un obicei („szokas szerint”), o tradiție, după cum ne informează documentul.

⁴ Deja din secolul al XVI-lea erau și protestanți în teritoriile secuilor. În Adunarea Țării ținută în perioada 6-13 iunie 1563 se stabilea, referitor la catolici și reformați, ca una din părți să-și țină slujba religioasă în aceeași biserică, însă numai după ce cealaltă confesiune și-a încheiat propria slujbă; vezi *Monumenta Comitalia Regni Transylvaniae. Erdélyi országgyűlési emlékek*, vol. II (1556 sept.-1576), Ed. Szilágyi Sándor, Budapest, A.M. Tud. Akadémia Könyvkiadó, 1876, p. 163.

⁵ Szabó Emöke, *A Fogarasi Református Partikuláris Kollégium és diákársadalma az 1639 és 1693-as évek között*, în „POLYMATHEIA. Művelődés- és neveléstörténeti folyóirat”, nr. 1-2, 2006 (subcapitolul *A kollégium diákjai*): https://www.kodolanyi.hu/nevelestortenet/?rovat_mod=archiv&act=menu_tart&eid=33&rid=1&id=196 (accesat: 08.09.2022).

⁶ Judit Balogh, *Modele de principesă la curtea princiară a Transilvaniei în secolul al 17-lea*, în „Caiete de antropologie istorică”, XIII, nr. 1-2 (24-25), 2014, p. 104-122 (aici p. 112).

⁷ David Prodan, *Urbariile Țării Făgărașului*. Vol. II (1651-1680), București, Editura Academiei RSR, 1976, p. 185-189; vezi și p. 39. De asemenea, se poate vedea Constantin-Tufan Stan, *Suzánna Lorántffy and the Romanian Reformed School from Făgăraș/Suzánna Lorántffy și școala reformată românească din Făgăraș*, în „Metodologii contemporane de cercetare și evaluare, Științe umaniste, Responsabil de ediție: A. Hanganu, Chișinău, Editura CER USM, 2021, p. 296-303: https://ibn.idsi.md/ro/collection_view/1630 (accesat: 12.07.2022).

⁸ D. Prodan, *op. cit.*, p. 37-40.

Se pare că acest înscris este și primul în care este utilizat termenul maghiar pentru colindat, și anume *kántál*⁹ („cantalni” în act).

Colindul de Crăciun

Se consideră că originea colindului – ca și a altor obiceiuri din preajma Sărbătorii Nașterii Domnului – se află în tradițiile păgâne privitoare la sărbătoarea solstițiului de iarnă, renașterea Soarelui, sfârșitul anului, renașterea naturii odată cu trecerea iernii și venirea primăverii. O relatare timpurie, aparținându-i lui William of Malmsbury, despre un grup de tineri – 15 femei și 18 bărbați – care în ziua precedentă Crăciunului au dansat și cântat în curtea unei biserici dedicată sfântului Magnus, provine din Anglia anulului 1028. Mai târziu, în anul 1170, în timpul domniei regelui Henric al II-lea, Crăciunul era sărbătorit cu jocuri, măști și dansuri, obiceiuri care s-au perpetuat și în veacurile următoare¹⁰. În același mediu britanic, *epoca de aur* a colindului (*carol*; sau *carole* în franceză și anglo-normandă) este plasată între anii 1350-1550, iar apariția sa propriu-zisă, ca un cântec popular religios, în prima jumătate a veacului al XIV-lea; odată cu Reforma, colindul de Crăciun aproape că a dispărut în totalitate, revirimentul acestui gen de cântec religios începând în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea¹¹.

În spațiul italian, încă din anii Conciliului de la Trento (1545-1563), s-a încercat o contracarare a pătrunderii influenței Reformei de la nord de Alpi – realizată și prin cărți cu cântece religioase traduse în limbile populare (italiană, franceză, germană) –, prin compunerea unor cântece cu text religios pe muzică vulgară. Printre cele mai timpurii colecții de astfel de cântece sunt „Libro primo delle laudi spirituali”, publicată la Veneția în 1563 (republicată la Roma în 1583), „Il terzo libro delle laudi spirituali” (Roma, 1577) și „Sacri canti overo raccolta di varie canzoni spirituali, latine, e volgari...”, publicată în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și care până în anul 1690 a cunoscut cinci ediții¹².

⁹ Szabó T. Attila, *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*, vol. VI (K-Ki), Bukarest - Budapest, Kriterion Könyvkiadó - Akadémiai Könyvkiadó, 1993, p. 94.

¹⁰ *Christmas carols, ancient and modern; including the most popular in the west of England, and the airs to which they are sung. Also specimens of french provincial carols*, with an introduction and notes by William Sandys, F.S.A. London: Richard Beckley, 42, Piccadilly, 1833, p. X-XIV și următoarele (Infra: *Christmas carols*). Pentru posibila legătură dintre sărbătoarea Crăciunului și solstițiul de iarnă, Sol Invictus și alte obiceiuri păgâne se poate vedea: Monica Brătulescu, *Colinda românească. The Romanian Colinda (Winter-Solstice Songs)*, București, Editura Minerva, 1981, p. 14-18; de asemenea, o discuție amplă se găsește la Steven Hijmans, *Sol Invictus, the Winter Solstice, and the Origins of Christmas*, în „Mouseion”, Series III, vol. 3, 2003, p. 377-398.

¹¹ *Encyclopaedia Britannica*; <https://www.britannica.com/art/carol#ref88313> (accesat: 13.07.2022). Pentru interdicțiile ce au urmat Reformei religioase cu privire la obiceiurile de Crăciun și chiar la sărbătoarea Nașterii Domnului, în acest caz în Anglia, unde în veacul al XVII-lea puritanii au câștigat tot mai mult teren, vezi și *Christmas carols*, p. XXXIX-XL.

¹² Renato Morelli, *Christmas Carols in Northern Italy. Oral traditions and written sources from the Counter-Reformation to today*, în Lenke Kovács&Francesc Massip (eds.), „Good Tidings made Visible. Re-enactments of the Nativity from the Middle Ages to the Present”, *Problemata literaria* 90, Edition Reichenberger, 2020, p. 151-189 (aici p. 158-166).

Peninsula Iberică cunoaște primele manifestări ale cântecului popular religios tot începând cu veacul al XVI-lea, dar mai ales în secolul următor. În cadrul demersurilor autorităților ecleziastice de a atrage populația spre pietate și religie, una dintre măsuri a vizat apropierea dintre cântecul popular – prezent la sate încă din secolele XII-XIII, iar în orașe mai ales din veacul al XV-lea – și cel bisericesc, punând versuri cu subiect religios pe muzică profană. Din secolele XVI-XVII aceste cântece au început să fie parte componentă a manifestărilor din timpul diferitelor sărbători importante, precum Nașterea Domnului (Crăciunul), Înălțarea Domnului, Epifania Domnului (Botezul Domnului), sărbătorile sfinților locali etc. De altfel, cunoscutul poet și dramaturg spaniol Lope de Vega (1562-1635) a contribuit cu versuri la dezvoltarea acestui gen de cântec¹³.

În regiunea noastră printre cele mai vechi informații referitoare la colindul de Crăciun este mărturia din anul 1647 a pastorului Andreas Mathesius din Cergăul Mic (jud. Alba), care a descris obiceiul enoriașilor săi de a merge la colindat în noaptea de Crăciun. Cu referire la Muntenia, Paul de Alep menționează în notele sale de călătorie prin Moldova și Valahia (1652-1658)¹⁴ acest obicei, în noaptea de Ajun și în cea de Crăciun colindătorii fiind des întâlniți prin târguri. Dimitrie Cantemir, atât în „Descriptio Moldaviae” (1714-1716), cât și în „Hronicul vechimei a romanolmo-vlahilor” (1719-1722), scrie despre existența acestei tradiții¹⁵.

Desfășurarea colindatului

Pentru colindul de Crăciun oamenii se pregăteau vreme de 40 de zile cu post, rugăciuni și exersarea sau învățarea de colinde. Pe teritoriul de azi al României colindatul se făcea în cete, de obicei formate din câte două persoane, dar existau și cete de trei, patru sau chiar de 7-8 inși, în unele părți ale Transilvaniei grupurile fiind eterogene (bărbați, femei, tineri, bătrâni). În unele regiuni copiii mergeau cu colindul în ziua de Ajun, din jurul amiezii, iar tinerii/flăcăii seara. Colindatul putea să aibă loc fie în casă, fie afară la geam, după care se intra în casă. De regulă, ceata folosea și diferite instrumente muzicale pentru a-și acompania colindul. Uneorii colindătorii și dansau, înainte de plecare „jucându-le” pe fetele casei. Cetele formate de flăcăi aveau rolul de a începe colindatul. Tinerii primeau alimente (cozonaci, covrigi, mere sau alte fructe), bani și vin. Nu lipsesc nici conflictele dintre colindători, fie în cadrul aceleiași cete, fie între cete diferite, motivele neînțelegerilor fiind diverse¹⁶. O parte

¹³ *El origen medieval de los villancicos*: <https://recreacionhistoria.com/origen-medieval-de-los-villancicos/> (accesat: 14.09.2022); *La celebración de la Navidad en la Edad Media*: <https://recreacionhistoria.com/la-celebracion-de-la-navidad-en-la-edad-media/> (accesat: 14.09.2022).

¹⁴ Paul din Alep, *Jurnal de călătorie în Moldova și Valahia*, ediție și traducere adnotată de Ioana Feodorov, București/Brăila, Editura Academiei Române/Muzeul Brăilei și Editura Istros, 2014.

¹⁵ Monica Brătulescu, *op. cit.*, p. 7-8.

¹⁶ Tudor Pamfilie, *Din viața poporului român. Culegeri și studii. XX. Sărbătorile la români. Crăciunul. Studiu etnografic*, București, Librăriile Socec&Comp. și C. Sfetea, Leipzig, Otto Harrassowitz, Viena, Gerold&Comp., 1914, p. 36-51; Alexiu Viciu, *Din viața poporului român. Culegeri și studii. XXII. Colinde din Ardeal. Datini de Crăciun și credințe populare*, București, Librăriile Socec&Comp. și C. Sfetea, Leipzig, Otto Harrassowitz, Viena, Gerold&

dintre aceste caracteristici ale colindatului de Crăciun sunt prezente și la popoarele învecinate, precum sârbi, croați, ucrainieni etc., bineînțeles cu diferite aspecte regionale și etnice particulare¹⁷.

Revenind la insula britanică, obiceiul colindatului se desfășura oarecum asemănător: colindătorii și cei ce sunau din clopoței se adunau în gospodăria la ora 12 noaptea pentru a întâmpina dimineața zilei Nașterii Domnului, după care se bucurau și cântau pe străzi. În parohiile din vestul Angliei colindătorii se adunau la biserică în ziua de Crăciun pentru a cânta colinzi¹⁸.

Și în cazul întâmplării expuse de documentul din 1654 pot fi surprinse câteva elemente ce sunt constatate și descrise mai târziu de către etnografi și etnologi. Și anume: avem un grup de trei tineri care merg, conform tradiției, la colindat în prima zi de Crăciun; seara ajung la casa mamei unui alt coleg de-al lor de școală, Ambrus Mihály, pentru a lua cina, aici dând peste o altă ceată de colindători, formată din două persoane; Daniel Füleci precizează că atât ei, cât și ceilalți tineri băuseră vin, iar din anumite motive se iscă un conflict, care de această dată se termină cu urmări grave pentru toți.

*

În încheiere, doresc să atrag atenția asupra posibilităților pe care le au istoricii de a contribui cu informațiile întâlnite în documente la mai buna cunoaștere a unor realități, obiceiuri, tradiții – atât ale românilor, cât și ale celorlalte etnii din Transilvania –, aspecte pe care le cercetează în primul rând etnografii și etnologi. Interdisciplinaritatea nu mai este o noutate, prin urmare ea poate fi – chiar trebuie să fie! – extinsă și în această direcție.

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1 – Partea de început a documentului din anul 1654, emis la Făgăraș, în care este menționat mersul la colindat în prima zi de Crăciun: „Nagy Karacsonak első napjan... cantalni jártunk volna”.

Fig. 2 – Documentul din anul 1654 redactat în limba maghiară, cu urme ale peceteii și semnătura lui Daniel Füleci.

Fig. 3 – Documentul din 1654, verso.

Comp., 1914, p. 8-17; Monica Brătulescu, *op. cit.*, p. 18-33; Augustin Mocanu, *Colindatul în zona Codrului și Sălajului*, în „Memoria Ethnologica”, nr. 16-17, 2005, p. 1620-1627; Rodica Brad, *Colindatul de Crăciun la Gura Râului*, în „Acta Terrae Fogarasiensis”, VIII, 2019, p. 570-582 (aici p. 577-578).

¹⁷ Petru Caraman, *Colindatul la români, slavi și la alte popoare. Studiu de folclor comparat*, București, Editura Minerva, 1983.

¹⁸ *Christmas carols*, p. LV.

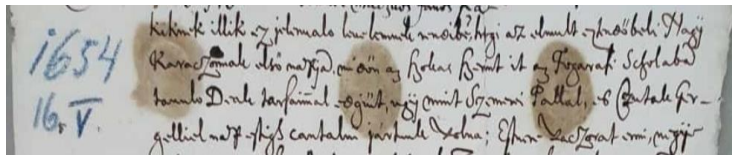

Fig. 1

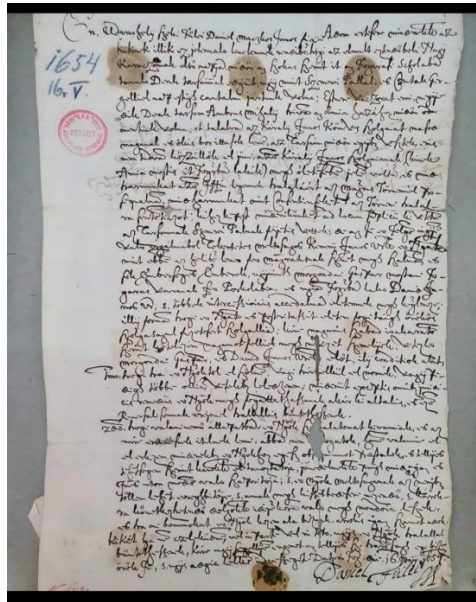

Fig. 2

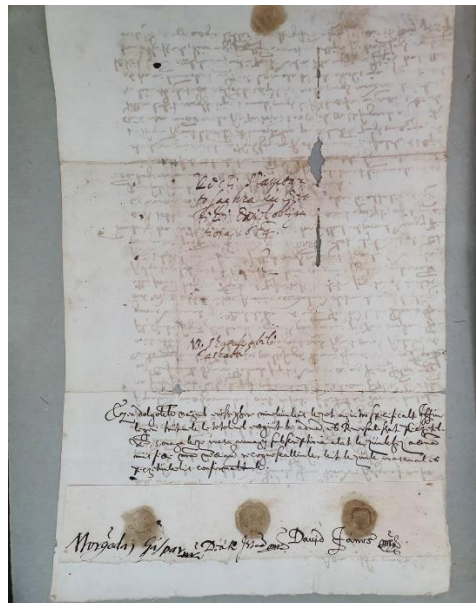

Fig. 3